

בין ט' לט"ו

תשעה באב הוא יום אבל על החורבן, אך הוא גם יום חשבון הנפש על הגלות. אבל וחשבון הנפש באים כאן יחד, כי לא תמיד מודעים אנו למה שאיבדנו. ללא חשבון הנפש, ללא ראייה נכונה של המציאות, ללא מודעות למעמקי נפשו, לא מסוגל אדם להרגיש את הטרגדיה, את האבל ואת הגלות, וודאי לא את רב-הממדיות שבהם. על רב-ממדיות הזאת למדנו מהמהר"ל שהצביע על שלושת המרכיבים של הגלות: ניכור, פיזור ושעבוד. ניכור ממולדת, להיות ולהרגיש נוכרי בכל מקום. פיזור אובדן האחדות והקשר בין "שבטים" שונים של העם. שעבוד תחת עול זרים, וזאת אף בארצות דמוקרטיות. ממדים אלה באו לידי ביטוי בהיסטוריה היהודית המודרנית. הניכור והפיזור – במצבים הטרגיים במלחמת העולם הראשונה בהם חייל יהודי של צד אחד הרג חייל יהודי מהצד השני. זאת במלחמה, שלא הייתה מלחמתם, ובעצם לא הייתה מלחמתם של כמעט אף אחד מהחיילים שנטבחו בה. השעבוד בא לידי ביטוי דרמטי במלחמת העולם השנייה, לא רק בשואה, אלא בעצם העובדה שלא יכול היה להשתתף בה צבא יהודי, אלא אחרי מאמצים רבים תחת דגל זר ובעצם גם עוין.

ניכור! לפני כמאה שנה השתמשו אבותינו לא ב'ניכור' אלא ב'תלישות', קיום ללא שורשים. כך עשה הראי"ה קוק במאמרו על "זמן חירותנו" (מאמרי הראי"ה קסא): "האדם התלוש - זו היא הזוועה היותר מחרידה את הנשמה... הגלות, מהו עיקר צרתה? הווה אומר: התלישות... שהאדם מרגיש... תלוש, מתנוודד, פורח באוויר... עמדתו על הבסיס הטבעי, על גבי הקרקע, איננה עמדה כלל, מפני שאין הקרקע שלו". לפי הראי"ה ביטאו חז"ל זאת באמרתם הקשה (יבמות סג ע"א): "כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם. זאת היא... צרת הדורות של ישראל".

עם תלוש יאבד. לא כך ישראל. "בפלא למעלה מכל הנהוג בחוקי הקיום... עם ישראל חי עד כה והתקיים – אם גם קיום של צער ומכאובים – גם במצב תלישותו. ולא עוד אלא שהראה גבורות ברוחו הגדול". הוא חי, כי הייתה לו "קרקע רוחנית בטוחה, שהיא מצע איתן לנשמתו, אשר אותה לקח עמו גם בכל ימי נדודיו - הארץ הרוחנית, האצילית, העליונה הזאת, היא תורת ה'! השמים שממעל ליוו את ישראל בנדודיו. ועתה, בארץ חיים אנו איחוד מחדש בין שמים וארץ, בין גוף לנפש. ט"ו באב מהווה מעין תיקון לט' באב.

האמנם תיקון? הראי"ה תמה "הייתכן שבמקום שהגוף שלנו, הפרטי והלאומי, מוצא לו מצב להינצל ממארת התלישות, תישאר דווקא הנשמה הפרטית וקל וחומר הכללית [רוח האומה] תלושה". התלישות התהפכה. המושרש בקרקע עלול להיתלש מן השמים, ממקורותיו

היהודיים, ומתוך כך משורשיו הרוחניים של החיים "אז הלוא הנשמה היא תלושה וכמה עצמו מכאוביה..." וכמה עצובה היא העובדה שאנו מתנדנדים כמטוטלת בין תלישות לתלישות.

התיקון הוא ניצחון על הניכור הפוליטי, אך גם על התלישות מהאדמה והטבע. את התיקון הזה ביטאו כגאולת השורשים ישעיהו (כו, ו): "הַבָּאִים יִשְׂרָשׁ יַעֲקֹב וְצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל", והושע (יד, ו): "אֶהְיֶה כְּטַל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כְּשׁוֹשַׁנָּה - וְנִדָּ שְׂרָשְׁיוֹ כְּלַבְנֹן". זהו אידיאל החזרה לטבע, גם לטבע האדם על כל רבדיו, ובתוכם האהבה. זהו מימוש הכמיהה שבאה לידי ביטוי בשיריו של ח"י ביאליק. אלא שהטבע אינו אלא חרב פיפיות, ועל כך כתב הראי"ה קוק את שירו 'לחשי ההויה', שיר שהפנט אותי מאז שקראתיו בפעם הראשונה (אורות הראי"ה, נו). זהו שיר על הטבע, על ה'הויה' המכילה בתוכה את אותיות השם המפורש: "תלחש לי סוד ההויה כולה: / חיים לי יש, קח נא קח/ אם יש לך לב ובלב דם/ שרעל יאוש לא זיהמהו". אלא שלא רק הייאוש, שתקף את יהדות הגולה הוא רעל שאינו מאפשר את המפגש עם ההויה. יש גם עורלה ואש זרה: "ואם לְבַתְּךָ עָרְלָה/... אם כל יופי חי.../ אך זרם אש זרה בדך יעוררו", צועקת ההויה: "סורה מני סורה, הריני לך אסורה!". האומנם זכינו והאהבה המתבטאת ט"ו באב הוא תיקון, או היא העברת התלישות והניכור לממד אחר. רק כשנפשו של אדם תתוקן, כשהוא ירגיש לא רק את תאוותו אלא גם את ממד הקדושה שבאהבה, רק אז "מַעֲדָן שִׁירָה ויפי חיים, אור קדש ימלא/ וההויה כלה לו תדובב: בחירי הריני לך מְתָרֵת".